

VICTORIA KAMASA

Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań

**RODZINA W DYSKURSIE POLSKIEGO KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO.
BADANIA KORPUSOWE
Z PERSPEKTYWY KRYTYCZNEJ ANALIZY DYSKURSU**

Słowa kluczowe: krytyczna analiza dyskursu, językoznawstwo korpusowe, rodzina, teolingwistyka.

WPROWADZENIE

Celem niniejszego artykułu jest opis wybranych aspektów dyskursu Kościoła katolickiego w Polsce na temat rodziny. Mówiąc bardziej precyzyjnie, opisywane badania odpowiadają na pytanie, jak konstruowana jest rodzina w oficjalnych stanowiskach formułowanych przez polski Kościół katolicki. Analizę prowadzimy z perspektywy Krytycznej Analizy Dyskursu, z wykorzystaniem narzędzi językoznawstwa korpusowego.

RAMA TEORETYCZNA

Spośród różnych podejść do Krytycznej Analizy Dyskursu opisywanych w literaturze przedmiotu przyjmujemy tutaj ramę teoretyczną proponowaną przez Teo van Leeuwen w jego książce *Discourse and Practice. New Tools for Critical Discourse Analysis* (van Leeuwen 2008). Sam dyskurs widziany jest w ramach tej koncepcji jako „rekontekstualizacja praktyki społecznej”. Przyjmuje się więc założenie, że poprzez dyskurs nie tylko przedstawia się wybrany aspekt rzeczywistości, ale także przekształca go: ocenia, przypisuje mu określone cele bądź uzasadnia, legitymizuje wybrane praktyki społeczne, zaś delegitymizuje inne etc. (van Leeuwen 2008).

Opisywany tu schemat teoretyczny był już wykorzystywany do analizy różnych zjawisk dyskursywnych. Sam van Leeuwen ilustruje proponowane przez siebie kategorie teoretyczne odnosząc się na przykład do dyskursu dotyczącego pierwszego dnia w szkole oraz dyskursów związanych z imigrantami. J. Trenet (2012) używa proponowanych przez van Leeuwen pojęć jako jednego z elementów ramy interpretacyjnej dla wyników badań dotyczących tożsamości IELTS-tów (International English-Language Teaching Assistants — międzynarodowa pomoc nauczyciela języka angielskiego) pracujących w szkołach w Hong Kongu. Z kolei I. Winkler (2011) opiera się

na wybranych elementach opisanej poniżej charakterystyki uczestników dyskursu, analizując sposób, w jaki kodeksy etyczne obowiązujące w firmach z listy DAX¹ dyskursywnie tworzą rozumienie poszczególnych grup społecznych funkcjonujących w ramach danej firmy. Bardziej rozbudowane zastosowanie omawianego schematu teoretycznego znaleźć możemy u J. Bennetta (2013), który przy użyciu kategorii proponowanych przez van Leeuwena analizuje wypowiedzi dwóch brytyjskich polityków (premiera Davida Camerona i lidera opozycji Eda Milibanda) dotyczące zamieszek, które objęły liczne brytyjskie miasta w sierpniu 2011 roku. Innemu aspektowi dyskursu politycznego poświęca swoją uwagę N.C. Subtirelu (2013): analizując korpus transkryptów debat dotyczących wprowadzenia multilingwalnych kart do głosowania w Stanach Zjednoczonych, szuka on odpowiedzi na pytanie o ideologie kreujące tożsamość narodową oparte na różnych rodzajach nacjonalizmu. Wykorzystując schemat van Leeuwena i narzędzia językoznawstwa korpusowego, dąży on do ustalenia m.in., jak nieanglojęzyczni mieszkańcy Stanów Zjednoczonych są prezentowani w badanych przez niego tekstach. Z nieco innym wykorzystaniem ustaleń van Leeuwena mamy do czynienia w tekście A. Reyesa (2011), który na kategoriach proponowanych przez cytowanego autora opiera własny schemat analizy mechanizmów legitymizacji działań politycznych, ilustrując swoją propozycję przykładami z wystąpień dwóch amerykańskich prezydentów: Georga W. Busha i Baracka Obamy. Wielość i różnorodność dyskursów i problemów analizowanych za pomocą opisywanego schematu teoretycznego uznać można za wskaźnik jego skuteczności w ujawnianiu rekontekstualizacji mającej miejsce w poszczególnych dyskursach, a także jego względnej uniwersalności.

Jak już wspomniano, kluczową rolę w opisywanej koncepcji pełni pojawiające się w definicji samego dyskursu i zaczerpnięte od B. Bernsteina (1990) pojęcie rekontekstualizacji (van Leeuwen 2008). Jest ona rozumiana jako proces, w którym pewne aspekty praktyk społecznych są wykluczane z dyskursu, inne zaś, jak na przykład uzasadnienia czy legitymizacje, są do niego włączane (van Leeuwen 2008). Van Leeuwen proponuje opisywać proces rekontekstualizacji w odniesieniu do następujących aspektów dyskursu:

- uczestników praktyk społecznych (w tym na przykład wykluczania części z nich);
- działań podejmowanych w ramach praktyk społecznych (w tym na przykład ich kolejności);
- sposobów, w jaki poszczególne działania są bądź powinny być podejmowane;
- warunków koniecznych do wykonania poszczególnych działań, zarówno w odniesieniu do ich uczestników, jak i miejsc oraz zasobów związanych z tymi działaniami;
- sposobów prezentacji, jakie przyjmują uczestnicy praktyk społecznych;
- momentu w czasie, w jakim podejmuje się poszczególne działania;
- miejsc, w jakich podejmuje się poszczególne działania;

---

¹ Lista 30 największych niemieckich firm obecnych na giełdzie we Frankfurcie.

— zasobów, jakie konieczne są do wykonywania poszczególnych działań (van Leeuwen 2008).

Dla każdego z tych aspektów przedstawia następnie szczegółowe typologie możliwych strategii rekontekstualizacyjnych wraz ze środkami językowymi, za pomocą których mogą być realizowane, a także ich przykładami.

Ze względu na przyjęty temat badań skoncentrujemy się tutaj na opisywanym przez van Leeuwena schemacie rekontekstualizowania uczestników praktyk społecznych. Przyjmujemy bowiem, że rodzina zalicza się przede wszystkim do tej właśnie kategorii, a analiza wybranych elementów jej reprezentacji jako uczestnika rozmaitych praktyk społecznych powinna pozwolić na ujawnienie interesujących aspektów badanego dyskursu. Spośród wymienionych przez van Leeuwena 10 kategorii pojęciowych służących opisowi rekontekstualizacji aktorów społecznych w dyskursie skupimy się na dwóch:

— funkcjonalizacji i identyfikacji (functionalization VS identification). Z pierwszą mamy do czynienia, gdy aktorzy² opisywani są z perspektywy tego, co robią (np. zawodu bądź roli społecznej), zaś z drugą, gdy istotne w opisie jest to, jakie cechy (mniej lub bardziej stałe) posiadają. Wyróżnić możemy cztery typy identyfikacji: klasyfikację (classification) — opis ze względu na podstawowe cechy socjodemograficzne istotne w danym społeczeństwie³, identyfikację relacyjną (relational identification), czyli opis ze względu na relacje aktorów społecznych między sobą, identyfikację fizyczną (physical identification), a więc opis ze względu na cechy fizyczne oraz ocenę (appraisment), czyli opis aktorów społecznych w kategoriach dobra, zła, tego, czy są przedmiotem miłości czy nienawiści etc. Szczególną uwagę poświęcimy cechom i czynnościom, które podlegają tym procesom;

— asocjacji (której przeciwstawiana jest dysocjacja; association, dissociation), czyli dyskursywnemu tworzeniu grup złożonych z różnych aktorów społecznych (lub grup aktorów), którym jednak nie jest przypisywana żadna nazwa (najczęstszym sposobem realizacji asocjacji jest wymienianie subgrup). W tym przypadku istotne dla nas będą nie tylko grupy, z którymi rodzina jest łączona, ale także kryterium, na podstawie którego to połączenie jest dokonywane.

Wybór tych właśnie aspektów rekontekstualizacji aktorów społecznych związany jest przede wszystkim z przyjętym przez nas założeniem o wykorzystaniu metod korpusowych.

---

² Określenie to rozumiane jest tutaj zgodnie z tradycją socjologiczną i jest używane w odniesieniu do uczestników praktyk społecznych por. np. G o f f m a n 1981.

³ Van Leeuwen wymienia: wiek, płeć, pochodzenie, klasę, status materialny, rasę, przynależność etniczną, religię oraz orientację seksualną.

METODY

Dane

W badaniach prowadzonych w ramach Krytycznej Analizy Dyskursu z wykorzystaniem narzędzi korpusowych wyróżnić możemy dwa podejścia do budowania korpusu, które za Moniką Bednarek (2008) określić można jako skomputeryzowaną analizę wielkich korpusów i półautomatyczną analizę korpusów średniej wielkości. Z perspektywy podejmowanego tematu za bardziej trafne uznajemy drugie z wyróżnionych podejść, gdyż ograniczenie wielkości korpusu do rozmiaru umożliwiającego ręczną analizę jego wybranych aspektów pozwala na wykorzystanie również technik jakościowych, które z kolei umożliwiają pełniejszą rekonstrukcję funkcjonowania pojęcia *rodzina* w wybranym dyskursie.

Wśród badaczy wykorzystujących w swoich analizach korpusy średniej wielkości spotkać można dwa nieco różniące się od siebie podejścia do budowania korpusu. W pierwszym z nich korpus obejmuje teksty wybrane z jakiegoś szerszego zbioru, zaś rozmiar korpusu jest tak dobrany, by z jednej strony pewne generalizacje na temat całego zbioru, z którego teksty zostały wybrane, mogły zostać uznane za sensowne, z drugiej zaś, by możliwa była analiza manualna zebranych danych (np. Alcaraz-Ariza 2002, Lukac 2011). Natomiast w drugim z typów budowy korpusu prowadzi się badania na wszystkich tekstach dotyczących wybranego zagadnienia, badane zagadnienie zaś (nie sam korpus) dobierane jest tak, by możliwa była częściowo ręczna analiza uzyskanych wyników (np. Bachmann 2011, Albakry 2004). Posługując się terminologią zaczerpniętą z nauk społecznych, pierwszy typ badań można by określić jako badania oparte na próbie dobranej z populacji, drugie zaś jako badania obejmujące całą populację.

W przypadku prowadzonych tu badań zastosujemy drugie z opisanych podejść. Analizie poddane zostaną więc wszystkie dokumenty opublikowane na stronie Komisji Episkopatu Polski. Wybór dokumentów tej instytucji podyktowany jest przekonaniem, że najlepiej odzwierciedlają one oficjalny dyskurs polskiego Kościoła katolickiego. Komisja Episkopatu Polski jest „stałą instytucją, utworzoną przez Stolicę Apostolską [...]” (Komisja Episkopatu Polski 2013), do jej zadań zaś należy między innymi troska o jedność działania biskupów, troska o życie religijne i moralne katolików w kraju, a także utrzymywanie właściwych relacji między Kościołem i państwem (Komisja Episkopatu Polski 2013). Uznajemy więc, że jest to instytucja reprezentująca Kościół katolicki w Polsce, a także przemawiająca w jego imieniu.

Korpus poddany analizie w niniejszych badaniach stanowią wszystkie teksty opublikowane do dnia 1 marca 2013 w dziale „Dokumenty” na oficjalnej stronie Konferencji Episkopatu Polski (www.episkopat.pl). Dokumenty te zostały zebrane za pomocą programu Teleport Pro ver. 1.64, który pobrał wszystkie podstrony o adresie rozpoczynającym się od www.episkopat.pl/dokumenty/. Z tak pobranych dokumentów wyekstrahowaliśmy następnie teksty poszczególnych dokumentów. Zostały one również oczyszczone z występujących w nich kodów html i przekonwertowane na pliki w formacie txt

i kodowaniu UTF-8. Uzyskaliśmy w ten sposób korpus składający się z 241 tys. słów pochodzących z 259 dokumentów.

Metody analizy

Analizę materiału badawczego przeprowadzimy w następujących krokach:

1) wyszukane zostaną wszystkie wystąpienia słowa *rodzina* (we wszystkich formach fleksyjnych);

2) dla tych wystąpień stworzona zostanie lista konkordancji obejmujących kontekst 100 znaków występujących na prawo i lewo od słowa *rodzina*⁴;

3) w konkordancjach odnalezione zostaną wskaźniki analizowanych elementów rekontekstualizacji. Przyjęliśmy następujące wskaźniki:

- identyfikacja i funkcjonalizacja — analizie poddane zostaną określenia (przymiotniki i zaimki) pojawiające się na pierwszym i drugim miejscu z lewej strony i pierwszym miejscu z prawej strony w stosunku do słowa *rodzina*;
- asocjacja — analizie poddamy te konkordancje, w których w sąsiedztwie do dwóch miejsc w lewo i do czterech miejsc w prawo od słowa *rodzina* występuje spójnik *i*; następnie wybrane zostaną te spośród wyekscerpowanych konkordancji, które zawierają nazwy grup społecznych;

4) wyłonione w ten sposób konkordancje zostaną przeanalizowane w poszukiwaniu powtarzających się wzorców pozwalających na rekonstrukcję rekontekstualizacji rodziny w badanych tekstach (Baker 2006).

Wszystkie analizy przeprowadzimy z wykorzystaniem programu AntConc ver. 3.2.4w (Anthony 2013).

WYNIKI

Funkcjonalizacja i identyfikacja

Dzięki przyjętej metodzie wyróżniliśmy 206 konkordancji zawierających określenia odnoszące się do słowa *rodzina*, a 147 z nich poddamy dalszej analizie⁵. W badanym materiale funkcjonalizacja występuje rzadziej (15 przypadków⁶, 10%⁷) niż identyfika-

⁴ W przytaczanych przykładach konkordancje zostały uzupełnione tak, by zawierały pełne zdania.

⁵ Pominiemy określenie *Święta* (36), gdyż we wszystkich przypadkach stanowi ono nazwę własną odnoszącą się do rodziny Jezusa, nie jest zaś sposobem charakteryzowania rodziny jako aktora społecznego. Z podobnych przyczyn nie weźmiemy pod uwagę określenia *Nazaretańska* (1), odnoszącego się do maryjnego Ruchu Rodzin Nazaretańskich. Zrezygnujemy również z dalszej analizy dotyczącej przymiotnika *ludzki* (15), a także występującego w jego sąsiedztwie *wielki* (1) i *cały* (5). We wszystkich wypadkach bowiem fraza (*wielka*) *rodzina ludzka* używana jest w odniesieniu do ludzkości, a zatem wspomniane określenie uznajemy za nieistotne ze względu na omawiane zagadnienie funkcjonalizacji i identyfikacji rodziny.

⁶ W nawiasach podajemy frekwencję poszczególnych wyrazów bądź fraz w analizowanym materiale.

⁷ Dane w procentach odnoszą się do odsetka wśród wszystkich analizowanych przykładów.

cja. Czynności, przez których pryzmat rodzina jest reprezentowana w badanym materiale to posiadanie dzieci (9) bądź gotowość do tego (2), relacja do Boga (2) oraz spożywanie alkoholu (2). Ten sposób reprezentacji obrazują poniższe przykłady:

- (1) Uściskajcie je od nas, gdy wróćcie do domu. Ze szczególnym szacunkiem pozdrawiamy rodziny wielodzietne. Ostatnio lansuje się dziwne przekonanie, że rodzina z trójką dzieci to już rodzina wielodzietna.
- (2) O stosunku do życia w następnych pokoleniach zadecydują dzieci wychowane w rodzinach otwartych na życie! Uściskajcie je od nas, gdy wróćcie do domu.
- (3) To od postawy rodzin silnych Bogiem zależy, czy Polska będzie trzeźwa. Podkreślamy jednocześnie, że rodziny muszą otrzymywać wsparcie od władz publicznych wszystkich szczebli, które zgodnie z obowiązującym prawem są zobowiązane do ograniczenia fizycznej i ekonomicznej dostępności alkoholu.
- (4) Czy zdajesz sobie sprawę, do czego mogą doprowadzić naród pijani obywatele, rozpite rodziny, pijani szefowie w biurach, urzędach, fabrykach. Nietrzeźwi kierowcy autobusów, samochodów, pociągów?

Znacznie bogatsza w wyekscerpowanym materiale jest identyfikacja — spośród czterech wyróżnionych przez van Leeuwena typów mamy do czynienia z wszystkimi poza identyfikacją fizyczną. I tak w przypadku kategoryzacji to religia jest kategorią służącą najczęściej do opisu rodziny (18 przypadków, 12%). W tekście pojawiają się więc określenia *chrześcijańska* (13) oraz *katolicka* (5). Tylko nieznacznie pod względem liczebności (16 przypadków, 9%) ustępuje jej kategoryzacja ze względu na pochodzenie z określeniami *polska* (14) i *izraelska* (2). Kolejną cechą rodziny, która stanowi w analizowanym dyskursie podstawę kategoryzacji, jest status materialny (10 przypadków, 6%). Określenia z nim związane wskazują na poziom zamożności rodziny: *najbiedniejsza* (1), *uboga* (3), *niezamożna* (1), *biedna* (2), *zamożna* (1), a także na przyczynę tego stanu: *dotknięta bezrobociem* (2). Wyraźna jest tu znacząca przewaga reprezentacji rodziny jako ubogiej nad taką, która wskazuje na dobry status materialny. Ostatnią z kategorii uwzględnianych w opisie rodziny jest jej wiek: dotyczy to tylko jednego przypadku, w którym to rodzina określona zostaje jako *młoda* (1). Przykłady poszczególnych typów kategoryzacji znajdują się poniżej:

- (5) Chrześcijańska rodzina nie powinna spędzać niedzieli w centrach handlowych na zwiedzaniu czy zakupach. Pamiętajmy, że takim zachowaniem wyrządzamy również krzywdę osobom, które muszą z tego powodu pracować w niedzielę.
- (6) Z równą troską niech dbają o budowanie więzi rodzinnych i pogłębianie sakramentalnej jedności małżeńskiej, chroniąc w ten sposób polskie rodziny przed tragedią rozwodów.
- (7) Musimy być solidarni z narodem. Stylem życia bliscy raczej uboższej rodziny. Całkowicie oddani Panu naszemu, Jezusowi Chrystusowi i Jego Kościołowi, duszpasterskiej pracy, w jedności z naszym biskupem czy przełożonymi.
- (8) Polska na naszych oczach starzeje się, a w młodych rodzinach często pojawia się tylko jedno dziecko albo rezygnuje się w ogóle z potomstwa.

Kolejnym typem identyfikacji wyróżnionym przez van Leeuwena jest identyfikacja relacyjna, która stosunkowo często pojawia się w analizowanym tutaj dyskursie (29 przypadków, 19%). Rodzina może być więc *nasza* (10), *wasza* (9), *swoja* (7), *własna* (1) oraz *najbliższa* (1). W zebranym materiale zaobserwować można pewną specjalizację

w odniesieniu do trzech pierwszych z wymienionych zaimków. I tak zaimek *nasza* używany jest przeważnie w kontekstach neutralnych, np. jako wskazanie grupy, która powinna podejmować określone działania. Z kolei w sąsiedztwie zaimka *wasza* przeważa wezwanie do zmiany bądź podjęcia pozytywnego działania, zaś zaimek *swoja* wiąże się z opisem negatywnych sytuacji, takich jak lęk czy niepokój. Identyfikację relacyjną w badanym materiale obrazują poniższe przykłady:

(9) W czasie tych nabożeństw modlimy się za nasze rodziny. Modlimy się o szczególne wstawiennictwo Matki Najświętszej, Matki pięknej miłości, Królowej Rodzin.

(10) Dołóżcie starań, aby Wasze rodziny stawały się Kościołem domowym. Niech w nim wypełnia się misja nauczania, uświęcania i wzajemnej służby.

(11) Pracownicy likwidowanych przedsiębiorstw patrzą również z niepokojem na sytuację materialną swoich rodzin.

Ocena jest ostatnim z typów identyfikacji, które wymienia van Leeuwen. W analizowanych tekstach obejmuje ona 11 przypadków (7%) i dotyczy jakości funkcjonowania rodziny. Za przejawy takiej oceny uznajemy następujące określenia: *dobra* (1), *zdrowa* (2), *prawdziwa* (1), *wyjątkowa* (1), oraz przeciwstawne do nich: *dysfunkcyjna* (2). Wśród tych określeń wątpliwość może budzić klasyfikacja przymiotnika *zdrowa* jako wartościującego funkcjonowanie rodziny, jednak analiza konkordancji wskazuje, że przymiotnik ten użyty jest nie do określenia stanu zdrowia rodziny bądź jej członków, lecz właśnie w odniesieniu do sposobu, w jaki funkcjonuje⁸. Ponadto w oficjalnych dokumentach Komisji Episkopatu Polski ocenie podlega więź łącząca członków rodziny: *naturalna* (1) oraz obecność w niej obojga małżonków: *pełna* (1), *rozbita* (2). Przyjęcie, że wyżej wymienione określenia stanowią ocenę uznać można za wątpliwe wskazując, iż są one raczej opisem i tym samym stanowią przykład klasyfikacji, a nie oceny. Za przyjętym tutaj przyporządkowaniem przemawia jednak silne odniesienie do norm, w których myśl pewien typ rodziny uznaje się za bardziej naturalny niż inny, zaś obecność określonych członków rodziny pozwala uznać ją za pełną bądź rozbitą. Przykłady oceny w badanym materiale przytaczamy poniżej.

(12) Zdrowa rodzina, w której panuje wzajemne zaufanie i pokój — owoc trwałej „więzi doskonałości” jest najbardziej oszczędnym gospodarzem.

(13) W naszej Ojczyźnie istnieje również rozległy obszar duchowego ubóstwa: rozbite rodziny, skrzywdzone dzieci, zagubione, samotne osoby.

(14) Zachowujmy w domach zdjęcia z Papieżem i inne po Nim pamiątki, ale patrząc na nie starajmy się budować dobrą chrześcijańską rodzinę, której tyle uwagi i troski poświęcił Ojciec święty.

Ostatnią grupę określeń (40 przypadków, 30%), nie mieszczącą się, jak się wydaje, w żadnej z zaproponowanych przez van Leeuwena kategorii, są przymiotniki i zaimki (w tym zaimki przymiotne), których użycie prowadzi do odnoszenia się do rodzin jako do grupy bądź wyłaniania z tej grupy podgrup (*wszystkie* (14), *każda* (14), *cała* (6),

⁸ Przykład: „To w rodzinie przetrwał język polski, kultura narodowa i prawda o dziejach ojczystych. To w zdrowej rodzinie najmocniej i najtrwalej żyje pamięć bohaterów narodowych [...]”.

niektóre (2), *te* (3), *inne* (1)). Nie są one jednak związane z analizowanymi tu aspektami rekontekstualizacji rodziny.

Asocjacja

Przyjęta metoda ekscerpacji pozwoliła na wyróżnienie 175 konkordancji, z których 68⁹ zawierało określenia grup społecznych. W dalszej analizie pominięto, podobnie jak w przypadku powyższej analizy, te, które odnosiły się do rodziny ludzkiej (3 przypadki).

W badanym dyskursie rodzina zdecydowanie najczęściej łączona jest z małżeństwem (40 przypadków, 62%). Bliższa analiza konkordancji umożliwia wskazanie zróżnicowanych podstaw tej asocjacji, wśród których można wyróżnić:

— podleganie zagrożeniu bądź bycie przedmiotem ataków:

(15) Dzisiaj niech Bóg nam będzie miłosierny — ataki na małżeństwo i rodzinę stają się z każdym dniem coraz silniejsze i coraz bardziej radykalne, zarówno na płaszczyźnie ideologicznej, jak i w sferze prawodawstwa.

— cechy przysługujące obu grupom, takie jak piękno czy godność:

(16) Środki przekazu prosimy o ukazywanie głębokiego piękna i godności małżeństwa i rodziny. Duszpasterzy, członków ruchów, stowarzyszeń i różnych grup duszpasterskich prosimy o nieustanny wysiłek w trosce o każdą rodzinę.

— stanowienie przedmiotu refleksji:

(17) Potrzebna jest dzisiaj nowa refleksja nad małżeństwem i rodziną. Mówi się i czyni na rzecz rodziny wiele, zarówno w środowiskach duszpasterskich, jak też w wielu środowiskach świeckich.

— powołanie (w tym przypadku rodzina bywa również łączona z grupą osób duchownych):

(18) Właśnie dlatego tzw. towarzyszenie powołaniowe to najpierw tworzenie wspólnoty parafialnej, w której wszyscy ochrzczeni czują się odpowiedzialni za troskę o powołania zarówno do małżeństwa i rodziny, jak i do kapłaństwa i życia konsekrowanego.

— podejmowanie bądź potrzeba podejmowania tych samych działań:

(19) W jaki sposób możemy zachęcić Was do wspólnej modlitwy w małżeństwie i rodzinie?

Ostatnie z wyżej wymienionych kryteriów stanowi także podstawę asocjacji małżeństwa z wspólnotami i grupami działającymi w parafiach, a także innymi wspólnotami, które nie są bliżej określane w tekście. Przykład takiej asocjacji jest widoczny w poniższym fragmencie:

---

⁹ Niektóre z konkordancji zostały zaklasyfikowane do więcej niż jednej grupy, stąd ostateczna suma wystąpienia dla poszczególnych kategorii będzie większa.

(20) W Roku Różańca Świętego niech ta modlitwa stanie się naszą codzienną praktyką w rodzinach i wspólnotach.

Drugą wyróżnioną przez nas podstawę do asocjacji rodziny z takimi wspólnotami stanowi bycie przedmiotem takich samych działań (takich jak modlitwa czy też otaczanie troską):

(21) W związku z tym szczególną troską należy otoczyć rodzinę, grupy ministrantów i lektorów oraz wspólnoty młodzieżowe, w których dojrzewają powołania.

W sumie rodzina łączona jest z wspólnotami (w tym szczególnie grupami działającymi przy parafiach) 9 razy, co stanowi 14% wszystkich asocjacji zidentyfikowanych w badanym korpusie.

Jako szczególny rodzaj wspólnoty wyróżniliśmy wspólnoty parafialne, z którymi rodzina łączona jest w analizowanym materiale 4 razy (6%). Podobnie jak w opisanym powyżej przypadku tym, co łączy rodzinę i wspólnoty parafialne, jest bycie obiektem takiego samego działania (modlitwy lub błogosławieństwa). Grupy te łączone są również poprzez odniesienie do nich jako do miejsca, w którym odbywają się te same działania (posiadanie gorącej wiary, modlitwa i utrzymywanie duchowej łączności z pielgrzymami):

(22) Jednak wszyscy mogą w tym dniu łączyć się duchowo z pielgrzymami na Jasnej Górze w swoich kościołach, parafiach i rodzinach.

(23) Módlmy się za wszystkie wspólnoty chrześcijańskie: rodzinne, parafialne, grupy i wspólnoty duszpasterskie, a także za Wspólnotę naszego Narodu, abyśmy w podejmowanych przez nas decyzjach i wyborach umieli i chcieli być posłuszni przede wszystkim Bogu.

Kolejną grupą społeczną, która podlega w analizowanym dyskursie procesowi asocjacji z rodziną, są przedstawiciele różnych profesji (5 przypadków, 7%). Wyróżniają się tu szczególnie dwie grupy zawodowe: osoby zajmujące się pracą z dziećmi i młodzieżą (cechą łączącą jest tu troska o nią) oraz osoby duchowne (papież, księży proboszczowie, kapłani, zakonnice i zakonnicy). W ich przypadku czynnikiem łączącym z rodzinami jest wykonywanie podobnych działań, np. wychowywanie dzieci i młodzieży albo wspomniane już powołanie związane z wyborem każdej z tych dróg życiowych:

(24) Troska o rozwój intelektualny, moralny i duchowy młodzieży jest zadaniem rodziny i tych wszystkich osób i środowisk, które wspomagają rodzinę w dziele wychowania.

Podleganie tym samym procesom pozwala dyskursywnie łączyć rodzinę z makrogrupą, jaką jest naród bądź społeczeństwo (4 przypadki, 6%). Wskazuje się tu na *zjawiska degradujące* zarówno rodzinę, jak i naród, wspólną *kondycję* bądź *dobro* obu tych grup, a także spoczywające na nich podobne obowiązki:

(25) Pragniemy przeprowadzić moralny namysł nad tym zjawiskiem społecznym, inspirując się prawdą o człowieku i o społeczeństwie wyprowadzoną z wiary oraz podzielić się refleksją na temat przeciwdziałania temu degradującemu człowieka, rodzinę i całe społeczeństwo zjawisku.

Z kolei znajdowanie się w podobnej, trudnej sytuacji życiowej stanowi podstawę do asocjacji rodziny (w tym szczególnie rodziny wielodzietnej) z takimi grupami, jak ludzie bezrobotni, ludzie ubodzy i samotne matki (4 przypadki, 6%):

(26) Jednocześnie wyrażamy słowa uznania i wdzięczności tym naszym rodakom, którzy przykładem własnego życia tworzą klimat odpowiedzialności moralnej, a przy tym spieszą z pomocą ludziom ubogim, bezrobotnym, rodzinom wielodzietnym i w ten sposób ratują je przed rozpaczą.

Pozostałe grupy, z którymi łączona jest rodzina, to:

— osoby wspierające powołania (2 przypadki, 3%), przy czym w tym przypadku asocjacja dotyczy szczególnej grupy rodzin — rodzin osób powołanych, a tym, co łączy obie grupy, jest udział w pielgrzymce na Jasną Górę:

(27) Jesteśmy wdzięczni wszystkim za ten dar wielkiej modlitwy i wierzymy, że i w tym roku, w sobotę 12 maja zgromadzi się na Jasnej Górze wielka rzesza rodzin osób powołanych i wspierających powołania na wspólną modlitwę.

— kobiety i matki, które z rodzinami łączone są przez wskazanie na sytuację zagrożenia ich godności, w której wszystkie trzy grupy się znajdują:

(28) Dlatego z niepokojem księża biskupi patrzą na problemy dotyczące zagrożenia życia, godności kobiety, matki i rodziny.

— przyjaciele osoby zmarłej, którzy wraz z rodziną biorą udział w uroczystościach pogrzebowych (1 przypadek, 2%):

(29) Obrzędy pogrzebowe z Mszą Świętą i z ostatnim pożegnaniem włącznie, w których uczestniczy rodzina, wspólnota parafialna, przyjaciele i znajomi, powinny być celebrowane przed kremacją ciała ludzkiego.

— ludzie młodzi — ta asocjacja związana z wyjazdem za granicę dotyczy również określonej grupy rodzin — rodzin z dziećmi (1 przypadek, 2%):

(30) W roku 2011 urodziło się o 5% mniej dzieci niż w 2010 roku. Dochodzi do tego masowa emigracja rodzin z dziećmi i ludzi młodych. Utrzymywanie się takich trendów będzie miało katastrofalne skutki dla całej gospodarki i społeczeństwa.

KONKLUZJE

Na podstawie przedstawionych powyżej wyników zrekonstruowaliśmy trzy dyskursy związane z rodziną. W przypadku pierwszego z nich rodzina konstruowana jest jako członek wspólnoty kościelnej. Do takiej dyskursywnej konstrukcji prowadzi asocjacja zarówno ze wspólnotami działającymi przy parafii, jak i całą wspólnotą parafialną, a także z duchowieństwem. Ponadto waga przynależności do Kościoła jako elementu stanowiącego o tożsamości rodziny widoczna jest w kategoryzacji ze względu na wy-

znanie, a także funkcjonalizacji, która podkreśla relację rodziny do Boga. Dodatkowo na taką reprezentację rodziny składa się także identyfikacja relacyjna z użyciem zaimka *nasz*, która dodatkowo podkreśla inkluzywną relację między członkami hierarchii kościelnej (czyli autorami badanych tekstów) a rodzinami. Rodzina reprezentowana jest tu więc jako część Kościoła, jedna z licznych grup wchodzących w jego skład. Dyskurs ten może sprzyjać legitymizowaniu władzy hierarchicznego Kościoła nad rodziną. Przebiega ono według następującego schematu: skoro rodzina jest częścią wspólnoty Kościoła, a całej tej wspólnocie przewodzi określona struktura hierarchiczna złożona między innymi z papieża, kardynałów i biskupów, to za zasadne uznać należy prawo tejże struktury do wyznaczania norm i zasad postępowania rodzin.

Drugi z dyskursów, który zidentyfikowaliśmy na podstawie opisanych wyżej wyników, konstruuje rodzinę jako słabą, zagrożoną i wymagającą opieki i pomocy. Na taką reprezentację składa się asocjacja z ludźmi znajdującymi się w trudnej sytuacji (bezrobotni, samotne matki), a także z małżeństwem, dla której to asocjacji podstawę stanowi właśnie podleganie atakom czy znajdowanie się w stanie zagrożenia. Taka dyskursywna konstrukcja rodziny wzmacniana jest również przez funkcjonalizację, w której wskazuje się na nadmierne spożywanie alkoholu oraz klasyfikację ze względu na status materialny, w przypadku której podkreśleniu ulega ubóstwo wielu rodzin. Taka reprezentacja rodziny może sprzyjać legitymizowaniu wypowiedzi przedstawicieli Kościoła na tematy polityczne i społeczne, w których występują oni jako obrońcy rodziny. Skoro bowiem rodzina jest słaba i zagrożona, to powstaje potrzeba jej wsparcia i opieki nad nią, realizacja zaś działań mających na celu zaspokojenie tych potrzeb zyskuje uzasadnienie.

Silne połączenie rodziny z tożsamością narodową stanowi trzeci ze sposobów jej dyskursywnego konstruowania. Składowymi tej konstrukcji jest klasyfikacja ze względu na narodowość, w której zdecydowanie przeważa wskazywanie na polskość, a także asocjacja z makrostrukturą, jaką jest naród lub polskie społeczeństwo. Za interesujące można uznać częste użycie określenia dotyczącego polskiej narodowości w dyskursie polskiego Kościoła, który głoszony¹⁰ jest na terenie Polski i kierowany do Polaków. W Polsce, gdzie blisko 90% społeczeństwa odczuwa dumę z bycia Polakiem, a co piąta osoba badana deklaruje, że spośród różnych wspólnot¹¹ najmocniej czuje się związana właśnie z własnym krajem (Mokrzyszewski 2013), wpisywanie się w dyskurs narodo-wo-patriotyczny uznać można za działanie zmierzające do pozyskania sympatii odbiorców i zwiększenia emocjonalnej więzi z nimi.

PODSUMOWANIE

Celem niniejszego artykułu była odpowiedź na pytanie, jak konstruowana jest rodzina w oficjalnym dyskursie Kościoła katolickiego w Polsce. Przeprowadzone analizy pozwalają stwierdzić, że rodzina jest konstruowana jako słaba, zagrożona i potrzebująca

¹⁰ W przypadku tych jego elementów, które głoszeniu podlegają, jak np. listy pasterskie.

¹¹ Osoby badane mogły wskazać również na wspólnotę lokalną, regionalną czy europejską.

ochrony część wspólnoty kościelnej, której tożsamość jest silnie związana z religijnością i polsnością. Wskazaliśmy także, że taki sposób prezentowania rodziny może sprzyjać legitymizacji działań jej dotyczących podejmowanych przez Kościół katolicki w Polsce.

Konkluzje te wymagają jednak poczynienia kilku zastrzeżeń. Pierwsze z nich dotyczy zakresu postulowanych twierdzeń. Jest on ograniczony stosowaną metodologią, która nie pozwala na uzyskanie pełnej rekonstrukcji dyskursów na temat rodziny w oficjalnych dokumentach Komisji Episkopatu Polski. Ograniczenie to ma kilka przyczyn: pierwsza z nich związana jest z wyborem perspektywy teoretycznej. Kategorie pojęciowe proponowane przez van Leeuwena pozwalają na spojrzenie na dyskurs pod określonym kątem, wymagają skupienia się na pewnych zjawiskach, podczas gdy inne pozostają poza polem uwagi badacza. Po drugie — spośród 10 kategorii analitycznych postulowanych w perspektywie teoretycznej, którą przyjęliśmy, tutaj zastosowane zostały jedynie dwie. Takie ograniczenie, podyktowane przede wszystkim założeniem o zastosowaniu metod korpusowych, prowadzi do kolejnego zawężenia pola widzenia. Ostatnie zastrzeżenie wynika z metody ekscerpcji kolokacji poddawanych analizie. Po pierwsze — skupienie się wyłącznie na słowie *rodzina* w jego wszystkich formach fleksyjnych nie zapewnia analizy wszystkich reprezentacji pojęcia „rodzina” w badanym materiale — pominięte bowiem zostają wszystkie te reprezentacje, w których o rodzinie mówi się np. za pomocą zaimków. Ponadto przyjęte wskaźniki funkcjonalizacji, identyfikacji i asocjacji nie gwarantują wyłonienia wszystkich przykładów tych zjawisk w tekście, mogą one bowiem przybierać bardziej złożone czy mniej typowe formy.

Kolejne ograniczenie dotyczy postulowanych funkcji pełnionych przez opisywane dyskursy. Jak zauważa Ruth Wodak: „strategia to lepiej lub gorzej dobrany i mniej lub bardziej świadomie stosowany plan działań mający prowadzić do osiągnięcia określonego celu o charakterze społecznym, politycznym, psychologicznym lub językowym”¹² (Wodak 2001). Przyjmujemy, że stwierdzenie to ma zastosowanie nie tylko do specyficznej kategorii analitycznej, jaką są strategie dyskursywne, ale odnosi się do każdego z elementów pojawiających się w dyskursie. Zatem wskazywanie na możliwą funkcję określonego dyskursu nie jest równoznaczne z twierdzeniem, że jest to świadomie stosowana strategia przyjmowana dla osiągnięcia założonego celu. Ponadto proponowane tu wyjaśnienia mają charakter wyłącznie hipotetyczny. Ich potwierdzenie wymagałoby przeprowadzenia badań dwojakiego rodzaju: po pierwsze obejmujących autorów tekstów i prowadzących do stwierdzenia przyczyn stosowania opisanych tu strategii (w tym poziomu ich świadomości). Drugie badanie zaś skierowane powinno być do odbiorców analizowanych tekstów i mieć na celu opis faktycznego ich oddziaływania.

Przyjmujemy, że mimo poczynionych powyżej zastrzeżeń przeprowadzona analiza doprowadziła do ujawnienia istotnych aspektów dyskursu Kościoła katolickiego w Polsce na temat rodziny, pozwoliła bowiem udzielić częściowej odpowiedzi na pytanie, jak konstruowana jest rodzina w badanym dyskursie. Przekonanie to opieramy na kilku

¹² Tłumaczenie autorki.

przesłankach. Pierwszą z nich jest stosunkowo szeroki zakres badanego materiału — przyjmujemy, że objęcie badaniem wszystkich dokumentów opublikowanych przez KEP prowadzi do globalnego oglądu badanego dyskursu. Ponadto przyjęta metodologia doprowadziła do wskazania różnorodnych elementów badanych tekstów, co uznajemy za wskaźnik jej skuteczności. Dodatkowo koncentracja na wybranych i określonych aspektach dyskursu umożliwia ich pełną (w ramach przyjmowanych metod) analizę i prezentację. Dalsze badania obejmujące inne aspekty rekontekstualizacji, wykorzystujące inne metody ekscerpacji konkordancji poddawanych dalszej analizie bądź stawiające sobie za cel weryfikację postawionych tutaj hipotez przez badania społeczne, z pewnością pozwoliłyby na jeszcze pełniejsze i bardziej wielostronne ujęcie badanego zjawiska.

BIBLIOGRAFIA

- Albakry M., 2004, *U.S. "Friendly Fire" Bombing of Canadian Troops: Analysis of the Investigative Reports*, „Critical Inquiry in Language Studies” 1, 163–178.
- Alcaraz-Ariza M., 2002, *Evaluation in English-Medium Medical Book Reviews*, „International Journal of English Studies”, 137–153.
- Anthony L. 2013, *AntConc* (online: http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp/antconc_index.html, dostęp: 25 marca 2013).
- Bachmann I., 2011, *Civil partnership — “gay marriage in all but name”: a corpus-driven analysis of discourses of same-sex relationships in the UK Parliament*, „Corpora”, 77–105.
- Baker P., 2006, *Using corpora in discourse analysis*, Continuum, London.
- Bednarek M., 2008, *Semantic preference and semantic prosody re-examined*, „Corpus Linguistics and Linguistic Theory” 4, 119–139.
- Bennett J., 2013, *Moralising class: A discourse analysis of the mainstream political response to Occupy and the August 2011 British riots*, „Discourse & Society” 24, 27–45.
- Bernstein B., 1990, *Class, codes and control*, Routledge, London, New York.
- Goffman E., 1981, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Komisja Episkopatu Polski, 2013, *Zadania Konferencji Episkopatu Polski* (online: <http://episkopat.pl/episkopat/zadania/4464.1,index.html>, dostęp: 25 marca 2013).
- Lukac M., 2011, *Down to the bone: A corpus-based critical discourse analysis of pro-eating disorder blogs*, „Jezikoslovlje”, 187–209.
- Mokrzyszewski A., 2013, *Samoidentyfikacje i duma narodowa Polaków* (online: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2004/K_162_04.PDF, dostęp: 10 kwietnia 2013).
- Subtirelu N.C., 2013, *‘English... it’s part of our blood’: Ideologies of language and nation in United States Congressional discourse*, „Journal of Sociolinguistics”, 37–65.
- Reyes A., 2011, *Strategies of legitimization in political discourse: From words to actions*, „Discourse & Society” 22, 781–807.
- Trent J., 2012, *The internationalization of tertiary education in Asia: Language, identity and conflict*, „Journal of Research in International Education” 11, 50–69.
- van Leeuwen T., 2008, *Discourse and practice: New tools for critical discourse analysis*, Oxford University Press, Oxford, New York.
- Winkler I., 2011, *The Representation of Social Actors in Corporate Codes of Ethics. How Code Language Positions Internal Actors*, „Journal of Business Ethics” 101, 653–665.
- Wodak R., 2001, *The discourse-historical approach*, [w:] *Methods of critical discourse analysis*, red. W. Ruth, M. Michael, SAGE, London, 63–94.

SUMMARY**Family in the Discourse of the Polish Catholic Church. Critical Discourse Analysis with Tools of Corpus Linguistics**

Key words: Critical Discourse Analysis, corpus linguistics, family, theolinguistics.

The paper aims at describing the discourse of the Polish Catholic Church upon family. The perspective of Critical Discourse Analysis is adapted and chosen categories suggested by van Leeuwen (2008) are used. The study is conducted on corpus (241-thousand words) of official documents published on website of Polish Bishop's Conference. Qualitative and quantitative methods are used. The analysis reveals three discursive ways of constructing of the family: family as a part of church's community, family as weak, endangered and needing protection and strong connection between family and national identity.